

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ХУЛІГАНСТВО: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Чупринський Б.О.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права і процесу
Волинський національний університет
імені Лесі Українки,

В статті досліджуються особливості формування і розвитку інституту кримінальної відповідальності за хуліганство у вітчизняному та зарубіжному кримінальному праві. Аналізуються історичні і сучасні правові документи.

Ключові слова: хуліганство, дрібне хуліганство, кримінальні проступки, кримінальна відповідальність, інститут кримінальної відповідальності за хуліганство.

В статье исследуются особенности формирования и развития института уголовной ответственности за хулиганство в отечественном криминальном праве. Анализируются исторические и современные правовые документы.

Ключевые слова: хулиганство, мелкое хулиганство, уголовные проступки, уголовная ответственность, институт уголовной ответственности за хулиганство.

This article investigates the peculiarities of forming and developing the institution of criminal liability for hooliganism in national and foreign criminal law. Historical and modern judicial documents are analyzed here.

Keywords: a hooliganism, a petty crime, a delinquency, a criminal liability, an institution of criminal liability for hooliganism

Необхідною умовою нормального функціонування будь-якої держави та суспільства є забезпечення громадського порядку. Використання оновлених кримінально-правових засобів охорони громадського порядку є одним з дієвих засобів реагування на суспільно небезпечні посягання у цій сфері.

Такі протиправні дії, як хуліганство, торкаються цілої низки суспільних відносин, які знаходяться під охороною закону про кримінальну відповідальність, зокрема у сфері життя та здоров'я особи, власності, нормальної роботи органів державної влади, підприємств, установ, організації тощо.

Питання кримінальної відповідальності за хуліганство досліджували такі учені, як: М.І.Бажанов, В.Т. Дзюба, І.М. Даньшин, О. П. Ігнатов, І. М. Копотун, М. Й. Коржанський, В. С. Комісаров, В. М. Кудрявцев, Н. Ф. Кузнецов, П. С. Матишевський, П. П. Михайленко, В. О. Навроцький, А. П. Тузов, Є. В. Фесенко, С. С. Яценко та інші.

Та оскільки хуліганство є складеним злочином, серед науковців до цього часу триває дискусія про ті чи інші ознаки хуліганства, його законодавчу конструкцію. Питання кримінально-правової протидії хуліганству знайшли своє відображення в працях М. І. Хавронюка, А. В. Савченка та ін., але зарубіжний досвід кримінально-правової протидії хуліганству до цього часу ніким в Україні детально не вивчався.

Метою нашої статті є порівняльний аналіз кримінальної відповідальності за хуліганство в Україні та окремих зарубіжних країнах.

Як показало дослідження, в науці існують різні версії етимології терміну «хуліганство». Зокрема М. Л. Наклович, дослідивши літературні джерела англійських авторів, вказує на дві версії етимологічного походження цього поняття [9, с. 38–43].

Перша версія, умовно назовемо її американською, походить від назви одного з американських індіанських племен, що кочувало між Техасом і Каліфорнією. З цим американським плем'ям індіанців доводилося особливо довго боротися європейським поселенцям у Північній Америці. Тому під «хуліганамми» стали розуміти людей, що борються з культурою, мають схильність до глумління над культурою й здебільшого не розуміють її [10, с. 18].

Французькі науковці відзначають притаманні хуліганам агресивність, жорстокість, глибоку аморальність, називали їх «апачі» від назви вказаного американського індіанського племені.

Російський вчений П. І. Люблінський, дослідив, що вперше про хуліганів заговорили в Америці. Під цими особами розуміли шайки молодих людей, які мали суттєву ознаку – кидати виклик закону і порядку, свої потреби задовольняли шляхом застосування насильства до будь-кого. Жорстокість, агресія, озлобленість до всіх і кожного – суб'єктивні якості цих осіб [10, с. 39].

Друга версія має англійське походження. Однак вона має певні варіації: 1) на думку одних вчених, слово «хуліганство» походить від англійського слова «hooligan», під яким з 1890 року почали позначати винятково зухвалих вуличних бешкетників – гвалтівників з південно-

східного кварталу Лондона; 2) дане слово є похідним від прізвиська ірландської родини злочинців Hooligan, яка проживала у кінці XVIII століття в Лондоні [13, с. 639]; 3) дане слово є похідним від імені ірландця Holly, що організував декілька банд, які тероризували оточуючих; 4) слово «хуліган» є похідним від прізвиська братів Холіген, що проживали у Шотландії наприкінці XVIII століття. Це були люди злочинного світу, що відрізнялися варварством і надзвичайним буйством. Також за іншою версією поява даного терміна пов'язувалася з ім'ям Петербурзького градоначальника Фон-Валя, що застосував у 1892 р. суворі заходи проти організованих груп гвалтівників, яких він у своєму наказі назвав «хуліганями» [4, с. 5].

В. В. Налуцишин, дослідивши історію кримінального законодавства, в якому передбачалась відповідальність за хуліганство, встановив певні закономірності його становлення та розвитку: «а) 1917–1922 рр. – політико-нормативними документами хуліганство визначається як діяння з ознаками контрреволюційного вчинку (політичне хуліганство); б) 1922–1927 рр. – хуліганство визнається злочином проти особи; в) 1927 рр.–1960 рр. – хуліганство визнається злочином проти порядку управління, яким завдається шкода громадському порядку; г) 1960–2001 рр. – злочин проти громадської безпеки, громадського порядку та народного здоров'я; д) з 2001 р. по цей час – злочин проти громадського порядку та моральності» [10, с. 32].

Сьогодні, відповідно до ст. 296 КК України, хуліганство відноситься до злочинів проти громадського порядку та моральності, які виділені в окрему групу і ввійшли до Розділу XII Особливої частини КК України. Тобто, суспільна небезпека діянь, що передбачені у цьому розділі, полягає в тому, що вони заподіюють або ставлять під загрозу заподіяння шкоди громадському порядку та моральності. Сукупність цих відносин і є родовим об'єктом зазначених злочинів.

Виходячи з безпосередніх об'єктів, ці злочини можуть бути поділені на два види: 1) злочини проти громадського порядку (ст. 293, ст. 294, ст. 295, ст. 296); 2) злочини проти суспільної моральності (ст. 297, ст. 298, ст. 298–1, ст. 299, ст. 300, ст. 301, ст. 302, ст. 303, ст. 304) [5, с. 359–360].

Сучасне законодавче визначення юридичних ознак хуліганства як основного його складу (ч. 1), так і кваліфікуючих ознак (ч. ч. 2, 3, 4), мають певні особливості в порівнянні з ознаками хуліганства за КК УРСР 1960 р., КК УРСР 1927 та 1922 рр. [10, с. 31].

Здійснюючи порівняльний аналіз деякі науковці справедливо вказують, що чинний КК декриміналізує дії, які за КК 1960 р. карались як просте хуліганство, яке за змістом не відзначалось особливою зухвалістю чи винятковим цинізмом. Особлива зухвалість, як і винятковий цинізм, із кваліфікуючих ознак хуліганства перетворилась у його альтернативні конститутивні (конструктивні), тобто обов'язкові ознаки. Беручи до уваги і той факт, що український законодавець, як і законодавці інших пострадянських країн, вилучили з норм про кримінальну відповідальність за хуліганство несприятиманні йому адміністративно-правові ознаки, практично відмовившись від адміністративної преюдиції, декриміналізація протиправної поведінки, яка була передбачена в ч.1 ст. 206 КК УРСР 1960 р., на нашу думку, не викликає будь-яких сумнівів.

Хоча процес удосконалення вітчизняного закону про кримінальну відповідальність продовжується. Так, 7 березня 2002 року Законом України № 3075-III, санкцією частини 1 ст. 296 КК України, суттєво посилено покарання: «штраф від п'ятисот до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арешт на строк до шести місяців, або обмеження волі на строк до п'яти

років» [11, с. 13].

Також слід пригадати, що розширення криміналізації хуліганського мотиву відбулося вже в двох статтях КК України: ч.2 ст. 297 та ч.1 ст. 299. Тобто хуліганський мотив став не тільки кваліфікуючою, але й конструктивною ознакою відповідних складів злочинів. Сьогодні хуліганство представлено, по суті, у двох аспектах: як мотив і як діяння» [1, с. 39].

Актуальність вказаної проблематики посилюється у зв'язку з розробленням проекту КК відповідно до Концепції реформування кримінальної юстиції України (затверджена Указом Президента України від 8 квітня 2008 р.) та відповідного Плану заходів щодо реалізації цієї Концепції (затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 27 серпня 2008 р.) [15]. Хоча, як показало дослідження, ця ідея не є новою для вітчизняного кримінального права.

Серед науковців продовжується обговорення даної проблеми Зокрема В. О. Навроцький, запропонував перелік кримінальних проступків сформувати за рахунок діянь, які зараз віднесені до категорії злочинів невеликої тяжкості (але за які не передбачене позбавлення волі), ряду інших злочинів, а також тих адміністративних правопорушень, за які може бути застосовано арешт [8].

Така концепція була підтримана й іншими вітчизняними криміналістами (В. Я. Тацієм, В. І. Борисовим, В. К. Гришкою, Н. О. Гуроровою, В. М. Куцом, В. І. Тютюгіним, М. І. Хавронюком та ін.). Так П. Л. Фріс звернув увагу на досвід Польщі щодо розмежування злочинів і кримінальних проступків за суб'єктивною стороною: кримінальний проступок може характеризуватися як умислом, так і необережністю, а злочин – виключно умислом [16, с. 76–78].

В. Я. Тацій, В. І. Борисов та В. І. Тютюгін висловили думку, що такі правопорушення слід назвати «антигромадськими проступками» [14, с. 12].

Аналізуючи зарубіжний досвід М. І. Хавронюк вказує на сучасну тенденцію щодо «виокремлення різних груп злочинних діянь, зокрема злочинів і кримінальних проступків (Австрія, Нідерланди, Естонія, Іспанія, Італія, Латвія, Литва, Норвегія, Польща, Румунія, Сан-Маріно, Угорщина, ФРН), або злочинів, проступків і порушень (Бельгія, Франція, Швейцарія)» [17, с. 120–121]. Отже, на даний час існують декілька варіантів такого проекту КК [3, с. 5].

Книга друга Особливої частини КК у Розділі VII «Кримінальні проступки проти громадського порядку та моральності» повинна передбачати, на думку авторів проекту КК, ст. 543 «Дрібне хуліганство»: «Дрібне хуліганство, тобто непристойна лайка, здійснення написів нецензурних слів та написів в громадських місцях, образливе чіпляння до осіб, насильницьке вторгнення у громадські місця всупереч забороні, встановленій у законі, інші подібні дії, які порушують громадський порядок і спокій осіб, – караються штрафом від трьох до шести неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк до шести десяти годин. 2. Ті самі дії, вчинені повторно, – караються громадськими роботами від шести десяти до ста годин» [3, с. 123–124]. Також є важливим, що проект Кодексу України про адміністративні проступки також не передбачає відповідальності за хуліганство [3, с. 154].

Другий варіант полягає в тому, що слід прийняти самостійний Кодекс України про кримінальні проступки, в якому передбачити регламентацію відповідальності за кримінальні проступки. Тобто, такий шлях зводиться не до виділення в Особливій частині КК України нового конструктивного елемента Книги 2 «Кримінальні проступки», а надання цим проступкам самостійної правової регламентації в окрему нормативному акті [12, с. 87].

Розділ 21 «Кримінальні проступки проти громадського порядку та моральності» другого варіанту проекту КК також передбачає й норму про відповідальність за хуліганство (ст. 132) [2, с. 46]. Відмінність нової статті від ст. 543 «Дрібне хуліганство» полягає в наступному: 1) виключається кваліфікуюча ознака, тобто ст. 132 має лише одну частину; 2) конкретизується й, фактично, збільшуються межі покарання (за ст. 132 передбачено штраф п'ятої категорії або громадські роботи на строк до шестидесяти годин (штраф п'ятої категорії: від 501 до 1000 гривень, для службових осіб – від 1001 до 2500 гривень (п.3 ч.3 ст. 42)).

З одного боку, слід погодитися із науковцями, що є потреба у розробці та прийнятті окремого комплексного Закону про кримінальні проступки [14, с. 12]. З іншого – передбачення відповідальності за дрібне хуліганство як кримінального проступку, потребує узгодження з відповідною ст. 296 КК України.

На нашу думку, основним критерієм для відмежування вказаних правопорушень повинні стати саме суспільно небезпечні наслідки. Адже при хуліганстві, у переважній більшості, злочинний наслідок має комплексний (складовий) характер, неспокій, страх є результатом заповдіння потерпілому (іншим особам невизначеного кола), як правило, фізичної шкоди різного виду (знищення, пошкодження, тимчасове заволодіння, як засіб залякування, приниження честі і гідності). Саме всі ці прояви і є в кінцевому розумінні як шкідливі зміни в охоронюваному ст. 296 КК об'єкті – громадському спокою» [10, с. 97]. Відповідальність за дрібне хуліганство слід визначати в залежності від вирішення майбутніх перспектив законодавчого закріплення ст. 296 КК України. З одного боку, при декриміналізації хуліганства, безумовно, слід залишити наслідки як ознаку кримінального проступку; з іншого – при залишенні такого складу злочину, вважаємо ключовим моментом для кримінально караного хуліганства наявність наслідку –

порушення громадського спокою. Тому доцільно було б визначити у проекті КК не злочином, а кримінальним проступком.

Автори проекту КК України, підготовленому за завданням Комісії (тепер Комітету) ВР України з питань правопорядку та боротьби зі злочинністю, вказали, що наявність в кримінальному законодавстві оціночних ознак зумовлює й фактичне існування в ньому інституту аналогії, хоча офіційно законодавець і відмовився від неї [6, с.6]. Зокрема, частини 1 і 2 статті 206, що містять такі цілком не визначені, неоднозначні поняття, нерідко змушують правозастосовну практику на порушення закону кваліфікувати за цією статтею діяння, що прямо нею не передбачені. «Тим часом в окремі роки на Україні майже третина з числа засуджених притягалася до відповідальності за хуліганство» [6, с.6].

В. В. Лунєєв вважає, що нестабільна «динаміка хуліганства коштувала долі тисячам людей, які несли на собі тягар волонтаристичної судової практики. Може бути, тому в абсолютній більшості інших країн немає такого складу злочину. Нашому законодавству важко відмовитися від англійського «hooligan», що стало винятково радянським і російським поняттям. Воно невизначено й еклектично» [7, с. 213].

На нашу думку, кожний науковець має власну аргументацію на перспективи законодавчої регламентації відповідальності за хуліганство. Однак при цьому слід враховувати певні історичні етапи розвитку відповідальності за такий злочин та зарубіжний досвід протидії такому посяганню.

Розвиток кримінальної відповідальності за хуліганство пов'язаний з різним ставленням суспільної свідомості та законодавства до таких протиправних проявів. Більший період розвитку такої кримінальної відповідальності пов'язаний з криміналізацією хуліганства як мотиву злочину. Інші періоди розвитку такої відповідальності свідчать про криміналізацію хуліганства як самостійного злочину та як мотиву злочину.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Иванов Н. Хулиганство: проблемы квалификации / Н. Иванов // Российская конституция. – 1996. – № 8. – С. 39–41.
2. Кодекс України про кримінальні проступки. Проект. – К. : Національна комісія із зміцнення демократії та утвердження верховенства права, 2008. – 61 с.
3. Концепція державної політики у сфері кримінальної юстиції та забезпечення правопорядку в Україні та відповідні законопроекти. – К. : [б.в.], 2007. – 240 с.
4. Коржанський М. Й. Кваліфікація злочинів : навч. посіб. / Коржанський М. Й. – [2-ге вид.]. – К. : Атіка, 2002. – 640 с.
5. Кримінальне право України: Особлива частина: підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – 4-те вид., переробл. і допов. – Х. : Право, 2010. – 608 с.
6. Кримінальний кодекс України : проект / [Вноситься комісією Верховної Ради України з питань правопорядку та боротьби із злочинністю]. – К. : [б. в.], 1993. – 181 с.
7. Лунеев В. В. Преступность XX века: мировые, региональные и российские тенденции / Лунеев В.В.; предисл. В. Н. Кудрявцева. – М. : НОРМА, 1999. – 516 с.
8. Навроцький В. Кримінальний кодекс України 2001 року : підсумки та перспективи [Електронний ресурс] // Інтернет-видання «Юриспруденція он-лайн». – Режим доступу до видання : <http://www.lawyer.org.ua>
9. Наклович М. Л. Кримінально-правова боротьба з хуліганством / Наклович М. Л. – Львів : Вид. об'єдн. «Вища школа» при Львівському державному університеті, 1974. – 112 с.
10. Налуцишин В. В. Кримінальна відповідальність за хуліганство (ст. 296 КК України) : [Монографія] / Налуцишин В. В. – Х. : Харків юридичний, 2009. – 252 с.
11. Нове кримінальне законодавство та постанови Пленуму Верховного Суду України (2001–2007 р.р.) / [авт. наук. ст. та упоряд. В. В. Кузнецов]. – К. : Вид. ПАЛИВОДА А. В., 2007. – 220 с.
12. Порівняльна таблиця до проекту Закону України «Кримінальний кодекс України» : [редакція, у зв'язку із запровадженням кримінальних проступків]. – К. : Національна комісія із зміцнення демократії та утвердження верховенства права, 2008. – 103 с.
13. Словник іншомовних слів / Укл. : С. М. Морозов, Л. М. Шкарапута. – К. : Наукова думка, 2000. – 680 с. – (Словники України).
14. Тацій В. Актуальні проблеми сучасного розвитку кримінального права України / В. Тацій, В. Борисов, В. Тютюгін // Право України. – 2010. – № 9. – С. 4–15.
15. Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 лютого 2008 р. «Про хід реформування системи кримінальної юстиції та правоохоронних органів» № 311/2008 від 8 квітня 2008 р. // Офіційний вісник України. – 18 квітня 2008. – № 27. – С. 20. – Ст. 838.
16. Фріс П. Л. Обговорення концепції кримінального проступку / П. Л. Фріс // Юридичний радник. – 2007. – №4. – С. 76–78.
17. Хавронюк М. До питання про кримінальні проступки в контексті спеціалізації органів досудового розслідування / М. Хавронюк // Право України. – 2010. – № 9. – С. 120–131.